

Соціальна історія: Науковий збірник. – К.: Логос, 2007. – 106 с.

Інтеграція української науки в європейський простір вимагає від вітчизняних учених ознайомлення з іноземними працями та володіння широким інструментарієм для історичного дослідження. Важливим показником рівня розвитку науки є її тематична модерність розробок.

Популяризоване на сторінках видань Інституту історії України НАНУ «Соціум», «Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика», «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки» та інших тематичне висвітлення соціальної історії на організаційному рівні нині підтримано кафедрою історії для гуманітарних факультетів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За редакцією проф. Г.Казьмирчука і представницької редколегії тут засновано журнал «Соціальна історія», який покликаний підтримати становлення цього напрямку відповідних досліджень в Україні.

Започатковуючи видання наукового збірника, редколегія керувалася кількома мотивами. Насамперед необхідно вказати на важливу роль соціального чинника в історичному процесі. Підтвердженням цьому є революції, класова боротьба, повстання тощо, що наочно засвідчили недавні політичні події (так звані кольорові революції у Сербії, Грузії, Україні, Киргизії). Належна увага до соціальних груп, суспільних процесів тощо та історичний досвід відповідної політики сприятиме виробленню оптимального підходу до взаємовідносин: держава – суспільство – індивід.

Наступним чинником появи цього видання є популярність соціальної історії в Європі. Цим самим спеціалізований збірник покликаний сприяти заповненню цієї прогалини в українській історичній науці й ознайомленню вітчизняних учених із тенденціями розвитку зарубіжної історіографії.

По-третє. Для підготовки якісних публікацій із соціальної історії необхідно залучення міждисциплінарного підходу та напрацювань інших гуманітарних дисциплін, що повніше розкриє сутність людини як суспільної істоти. Це, як зазначає головний редактор Г.Казьмирчук, «дозволить сформувати нову, відмінну від традиційної, концепцію її [людини – В.К.] історичної життєдіяльності, в основу якої покладено людину як індивід, її соціальну сутність, з її правами і обов'язками, інтересами і компромісами, шляхами їх досягнення».

Серед авторів збірника – переважно кандидати наук й аспіранти. Його структуру планується наповнити рубриками «статті», «повідомлення», «сторінка молодого історика», «портрети соціальних істориків», «документи і матеріали», «історіографія та джерелознавство», «теорія та методологія соціальної історії», «рецензії», «наукове життя» тощо. Для реалізації поставлених цілей редакція запрошує наукову спільноту.

Не вдаючись до переказу матеріалів збірника (кожен читач може ознайомитися з ними самостійно), резюмуємо публікації тематично.

Збірник вдало відкриває стаття Т.Орлової про соціальну історію як напрям досліджень, її співвідношення з історією повсякденності. Окреме місце авторка присвятила огляду публікацій з цього питання, виконаних на вищезгадуваній кафедрі.

Г.Казакевич дослідив релігійно-ідеологічні засади функціонування жрецької організації стародавніх кельтів. На основі аналізу світоглядних елементів останньої автор довів, що релігійно-ідеологічний фундамент релігії кельтів оформився як синтез багатьох культурних нашарувань і був типовим для варварської спільноти доби залізного віку.

Відображення в поезії соціальних аспектів діяльності ломбардів підросійської України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. стало об'єктом наукового дослідження М.Казьмирчук. Вона розглянула типові сюжети з діяльності останніх та навела приклади їх сприйняття населенням, зацентрувавши увагу на комерційній сутності цих кредитних установ, що й мало наслідком певне негативне ставлення до них.

До вивчення ролі інституту мирових посередників у розвитку соціальних процесів на Правобережній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. звернувся С.Набока. Автор простежив зміни в їх функціях, звернувши увагу на неоднозначні наслідки діяльності цієї інституції.

О.Купчик розглянув процес налагодження стосунків УСРР із країнами Європи у 1920–1922 рр. Проаналізувавши перебіг міждержавних переговорів, дослідник довів, що питання повернення у республіку різноманітного майна використовувалося українським радянським урядом як розмінна монета для політичного визнання УСРР.

До теми встановлення контролю за інформаційними потоками у 1920-х рр. шляхом підбору лояльних кадрів звернулася І.Позднякова. Розглянувши становище в сфері ЗМІ, друку та архівних установ, вона дійшла висновку про посилення ідеологічного контролю за поширюваною інформацією і ретельний відбір відданих владі співробітників.

Б.Хорошун проаналізував радянську продовольчу політику 1920-х – 1930-х рр., звернувши увагу на категоріальний апарат даної проблеми та на її політичний зміст у радянському тоталітарному суспільстві. Як указує дослідник, радянська продовольча політика була неоптимальною, що й спричинило трагедію голоду в Україні.

Життя і праця селян рейхскомісаріату «Україна» стали об'єктом уваги Н.Глушенюк, яка розглянула умови праці й контроль за останніми, їх визиск, норми оплати на трудовий день. Авторка навела цікаві факти преміювання найкращих працівників тютюном та спиртними напоями.

Використання трудових ресурсів українського села у роки німецької окупації на території військової зони України в 1941-1943 рр. розглянуто С.Власенко. Вона проаналізувала систему штрафів, покарань, заборон і обмежень, встановлені окупаційною владою для максимальної трудової мобілізації селянства, торкнулася його заохочень та преміювань. Цілком логічно авторка зробила висновок про неприховану експлуатацію українського селянства.

Н.Макаренко простежила причини й наслідки етнопонаціональних змін у Криму в 1950-х – 1980-х рр. На широкому статистичному і фактичному матеріалі дослідниця проілюструвала значні зміни у структурі населення півострова, зокрема перехід сільського населення в міське, зростання кількості росіян та русифікації кримського населення, що було спричинено політичними мотивами.

І.Сироїд розглянула діяльність О.Гончара, спрямовану на захист української мови. Дослідниця звернула увагу на щоденникові записи письменника, які відображають його реальний душевний настрій. Принципова позиція останнього стала одним із засобів тиску на владу для прийняття закону «Про мови в Українській РСР», що стало перемогою письменника, хоча і неповною.

У статті Л.Ковач досліджено особливості соціального й етнічного розвитку Закарпаття в незалежній Україні. На основі переписів населення 1989 та 2001 рр. й інших статистичних даних авторка встановила причини і динаміку етносоціальних трансформацій у регіоні.

Історіографічний блок наповнений двома розвідками. В широкому контексті історіографії с.Кальника Київської губернії Г.Казьмирчук розглянув проблеми дослідження стану освіти в цьому населеному пункті. Автор наголосив на необхідності нового прочитання цивілізаційного розвитку села та підвищення уваги до сільської освіти.

М.Романова здійснила спробу проаналізувати історичну літературу про окупацію півдня України державами Антанти наприкінці 1918 – на початку 1919 р. Узагальнивши різні точки зору, вона встановила політичні й економічні мотиви іноземної інтервенції, головну роль у якій відіграла Франція.

В рубриці «Портрети соціальних істориків» вміщено розвідку О.В'ялої про внесок історика В.Піскорського у вивчення соціального розвитку європейських народів. Розглянувши наукову біографію останнього і його творчі погляди, авторка звернула увагу на вагомий внесок ученого в дослідження середньовічної Іспанії.

"Рецензії" представлені відгуком О.Купчика на монографію М.Казьмирчук «Соціальна діяльність ломбардів підросійської України (1866–1917 рр.).

Не відкидаючи об'єктивні складності змістового наповнення новоствореного видання, вкажемо на умовну відповідність деяких статей заявленому соціальному аспекту історії. Очевидно, що проблема методології дослідження його певний час ще залишатиметься слабким місцем української історіографії. У більшості статей збірника дослідження ведеться «згори», а не «знизу». Це зумовлює проблему співвідношення між бажаним та дійсним: необхідно враховувати різницю між соціальною (економічною, продовольчою, гендерною, культурною й ін.) політикою держави як намірами та її сприйняттям населенням, реальність у впровадженні в житті того чи іншого закону, постанови. Досить часто за офіційною політикою губиться суспільство у всьому його соціальному, етнічному, віковому, географічному, гендерному, культурному розмаїтті. Не на повну потужність використовується потенціал періодичної преси.

В цілому гарно опрацьований поліграфічно збірник можна покращити збільшенням шрифту надрукованих матеріалів, що позитивно позначиться на його читабельності.

Загалом почин кафедри історії для гуманітарних факультетів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка заслуговує на схвалення. Такий тематичний збірник є на часі. Поза сумнівом, популяризація соціальної історії серед студентів – майбутніх дослідників – згодом матиме свої позитивні наслідки для розвитку української історіографії.

В.О.Крупина (Київ)

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Р.Я.Піріг (Київ)

ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ЯРОСЛАВА СТЕПАНОВИЧА КАЛАКУРИ

24 вересня 2007 р. виповнилося 70 років від дня народження відомого українського історика, історіографа, авторитетного знавця джерел та архівів, доктора історичних наук, професора Ярослава Степановича Калакури. Його життєвий шлях охопив три епохи української історії: народився за часів Другої Речіпосполитої у с. Рудники, Підгаєцького повіту, Тернопільського воєводства, за радянської доби будував і досліджував «розвинутий соціалізм» і ось уже сімнадцятий рік працює на благо незалежної України. Кожна епоха зробила свій відбиток на поглядах, історіософії вченого, на його наукових інтересах, але не стерла індивідуальність історика, його морально-ціннісні орієнтири, не розмила людські якості, не позбавила іманентної українськості.

Творчому шляху Я.С.Калакури, аналізу його окремих досліджень присвячено немало статей, рецензій, оглядів¹. Однак вони недостатньо висвітлюють процес формування, становлення та еволюції історіографічних і методологічних поглядів історика, його перехід від проблемно-тематичної до загальної історіографії та внесок у розроблення теоретико-методологічних засад історіографії, джерелознавства, архівознавства і спеціальних історичних дисциплін. Ювілей вченого дає добру нагоду запознати ці прогалини, виокремити основні етапи творчого життя та наукового доробку вченого, з'ясувати його внесок у збагачення української історичної науки та її спеціальних галузей, приділивши особливу увагу історіографічним і джерелознавчим дослідженням Я.С.Калакури в умовах незалежності України, коли відбулася його методологічна переорієнтація і по-справжньому розкритися інтелектуальний потенціал та дослідницький талант науковця.

Вибір професії для Ярослава Степановича був невипадковим, оскільки мав під собою генетичний ґрунт. Його батьки не мали великих маєтностей, не закінчували високих шкіл, але були по-селянськи мудрими, освіченими і свідомими українцями. Із дитинства вони прищепили синові високі християнські чесноти, інтерес до знань, до історії України, любов до неї, почуття національної приналежності. У родині пошанували твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Юрія Федьковича, історичні оповідання, українські газети, героїку українського козацтва, визвольного руху. Інтерес до історії формувала й перша вчителька Оксана Володимирівна Клюба, яка майстерно володіла словом і образністю розповідей. У дитячій пам'яті закарбувалися й фрагменти власних вражень від злодіянь гітлерівського окупаційного режиму, від нескореної боротьби українських підпільників за волю України, від нелегкого буття повоєнних літ. Попри всі життєві негаразди, ідеологічні впливи, почуття любові до України, національна свідомість, підвищений інтерес до української історії ніколи не згасали в юнака, хоча й зазнавали певних деформацій.

Життєвий і творчий шлях вченого типовий для його ровесників. Закінчивши семирічку, чотирнадцятирічний підліток подався до Станіслава (нині Івано-Франківськ) у педагогічне училище, згодом переведене до Коломиї. Рік його закінчення і початок учительовання в с. Нижній Вербіж тоді Печеніжинського району на Прикарпатті для вісімнадцятирічного юнака був затьмарений передчасною смертю батька Степана Івановича, яка внесла суттєві корективи у життєві плани Ярослава Степановича. Вищу освіту на історичному факультеті Чернівецького державного університету (тепер Національний університет імені Юрія Федьковича) йому довелося здобувати заочно (1957–1963 рр.), поєднуючи навчання з педагогічною та комсомольською роботою. Тут він виявив зацікавлення історіографією. Тодішні професори і доценти університету М.О.Ліщенко, І.А.Гриценко, В.К.Литвинов, П.В.Михайлина, К.Г.Ципко, Д.М.Щербина та ін. у своїх лекціях приділяли велику увагу історіографії, орієнтували студентів на обов'язковість історіографічних оглядів у контрольних та курсових роботах. Не випадково дипломна робота Я.С.Калакури, присвячена історії молодіжного руху на Коломиїщині і розвитку творчої активності молоді, мала досить обширний огляд джерел та літератури.

Аспірантську підготовку Ярослав Степанович пройшов на кафедрі історії КПРС у Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка також заочно (1964–1968 рр.), працюючи викладачем